

Živeti navznoter, umreti navzven

Jože Horvat, Igor Bratož
in Jani Virk o zbirki novel
Pogled na Tycho Brahe

JOŽE HORVAT

Neprizanesljiv pogled v lastno notranjost

Po nekem obstranskem snovnem vidiku je »novelistična zbirka« *Pogled na Tycho Brahe* Janija Virka (lani je izšla pri Beletrini, 150 strani) nadaljevanje njegovega dve leti starejšega romana *Zadnja Sergijeva skušnjava* – po tem namreč, da so tudi v novi knjigi glavni liki nekakšni poročevalci za nekakšne medije. A če je v omenjenem romanu (menda kar romanu *na ključ*) novinarstvo in novinarji kar tema pripovedi, je v *Pogledu* oboje prisotno le posredno – njihovi protagonisti, torej glavne osebe, se ukvarjajo z vprašanji, ki z obojim nimajo bistvene zveze. A novinarstvo in novinarje kaže omeniti zategadelj, ker pričajo o neki piščevi izkušnji, ki je najbrž pomnožila in poglobila njegove izbire življenjskih polj, primernih za literarno modeliranje.

Jani Virk je bil namreč v prvi polovici devetdesetih nekaj let kulturni in nato glavni urednik pri dnevniku *Slovenec* ter pri tem kmalu propadlem projektu imel priložnost spoznati nekatere samooklicane in sprevržene »nove kreatorje« slovenskega javnega mnenja. Življenjska izkušnja s tem je bila slaba, a pisateljsko tvorna; tako rekoč dobavila je nove možnosti za zgodbo in kritično refleksijo, kar je, kot je znano, »rezultiralo« v *Zadnji skušnjavi* in se v nekakšnem odmevu ujelo še v kasnejših besedilih *Tycho Brahe*. Seveda pa drži, da so slednja zgrajena na nekaterih motivih, ki jih bralec zasledi že v prejšnjih Virkovih delih, zadevajo pa vprašanja človekove presežnosti, denimo duše, nesmrtnosti, Boga, veselja ... in kajpak ljubezni. A dejstvo je, da so tu zastavljena precej drugače, zelo intenzivno, verjetno bolj kot v katerem koli Virkovem (proznem) tekstu doslej. Po tem in pa seveda po njihovi končni literarni realizaciji bi rekel, da *Pogled na Tycho Brahe* sodi med najzanimivejša domača dela zadnjih let; v naših razmerah je zato kar nenavadno, da je pisec zanj letos uspel prejeti nagrado Prešernovega sklada; domnevati je, da po zaslugi žirantov, ki v pisavi iščejo kaj več kot le odsev vsakodnevne pragme in jezikovnih ekshibicij.

Naj pa takoj rečem, da to ni knjiga »po širokem okusu« in ne branje za tiste, ki tudi knjige konzumirajo po vzorcu instant hrane; išče pač malo globlje (pri)zadetega knjižnega prijatelja, ki je med branjem tudi malo potrpežljivejši. Formalno jo sestavlja petero krajših pripovedi, ki bi jim po zdaj zelo ohlapnih literarnoteoretskih merilih rekli novele, po nekaterih drugih pa morda celo potopisi. A vse to ni toliko pomembno. V tem zapisu bi rad opozoril predvsem na vsebinske, miselne in čutenjske posebnosti teh zgodb, ki glede na enotno razpoložensko, psihično in iskateljsko sestavo glavnih likov oziroma glavnega lika sestavljajo enotno besedilo, ki bi ga – po ravno tako zdaj ohlapnih merilih – lahko imenovali tudi roman. Kajti kaj danes že ne funkcionira kot roman! Samo da ima junak (kljub vsakršni transformaciji) približno isto osebnostno identiteto in svet okoli njega predstavlja zanj nekak v sebi logičen, četudi protisloven izziv – že je tu besedilo, ki utegne veljati za svet v svojih bolj zapletenih sestavinah, katerim kratke pripovedi niso kos. Tako nekako je tudi s to knjigo: človek jo lahko bere kot petero poglavij, v katerih v resnici gre za isto glavno osebo z isto psihično, čutenjsko itd. strukturo, tuji ali nepregledni svet pa, v katerem se znajde ali v njem trajneje prebiva, kljub svoji različnosti zbuja v njem vedno podobne – »vzratno« gledano – predvidljive reakcije. V petih tekstih se zgodba vsakokrat dogaja v različnih evropskih mestih: prva (z naslovom *Zapiski iz podzemlja*) v Moskvi, druga (*Pogled na Tycho Brahe*) v Köbenhavnu, tretja (*Na vrhu hriba*) v Ljubljani oziroma na Rožniku, četrta (*Pomladna odštevanka*) v Barceloni, peta (*Pod vodo*) na jadranski obali ... Vse se pletejo okoli iste osebe, četudi pisec tega ne sporoča ravno eksplicitno, marveč nekatere podatke, ki bi v zvezi s tem kaj odkrivali, raje zamolči, toda druge jasno razkrije: na primer, da je glavni lik star od 35 do 40 let, da bo s službene poti, na katero je poslan, napisal nekakšno poročilo za svojo redakcijo (v prvih dveh tekstih) – kolikor »ne piše« že doma kot član redakcije (v tretjem besedilu) itd., pove pa tudi marsikaj o sebi samem: da je bil poročen, imel otroka, se vdajal alkoholu, a živi zdaj sam, pa tudi, da ima z ženskami težave ...

Toda potem ko se opis ali pripoved dodobra razplete, je z avtokarakterizacijo in z oznako svojega odnosa do sveta bolj širokosrčen, odkrit: v pri noveli piše, da ga je »strah«, da je »paničen človek«, da je »prepuščen ... panični blede pegi zavesti«, da se po njegovih sencih »plazita praznina in strah«, ki sta njegov »zrak, diham ju, da lahko živim, na obeh čutim razpoke večnosti ... V prsih čutim ničes, ki se umika širitvi veselja ...« Ali na drugem mestu: »... nič sem, ki ga veter razpiha na vse strani, prhka pest zemlje, iz katere se luskinasto luščijo okruški besed, razdražena kepa pepela, ki panično išče vonj po cvetovih marelice in pokošeni travi ...« Ali: »Telo hodi samo od sebe, brez mene; tako bo, se mi zdi, nekoč šlo skozi rezo v neskončno mlečnato belo pokrajino in se tam počasi luskinasto skrhalo, se razpustilo v sence mlečnate beline, prešlo v tanke krlje praznine ...« In naprej in dalje, da čuti »kozmične kapilare, kako sprijete v klopčič raztegljivega puhca nihajo čez zrcalo moje duše in ... prebijajo zgoščen prah telesa, silijo ven iz njega ... in drsijo v spomin prvih črk, iz katerih je Bog ustvaril svet«.

S tem je že povedano marsikaj pomembnega za osrednji lik, ki – skrajno občutljiv, zaznamovan s presežno človekovo razsežnostjo – v predzadnji zgodbi pravi še o sebi: »Čutim bolečino in absurdno srečo, strah in nenavaden pomirjujoč sprelet lepote, zagozden sem med nepreklicno minevanje in horizont večnosti, zlepljen v dvojnost življenja in smrti.« To se zdi zlasti zanimivo, ker je zapisano proti koncu knjige, ko se Rudi Rowenski, kot se menda dvakrat sam predstavi, odpravlja v Ameriko, nakar je pred njim samo še ena možnost: da se vsaj simbolično opere praktičnega življenja, ki se vedno znova skaže kot umazana mlaka, ki ni vredna drugega kot posmehljivega izogiba: tega človeka pišec nazadnje res pošlje »pod vodo«, saj ga na dopustu ob morju menda simbolično pusti »zaiti« med potapljače v morju, v tisti prvotni element, iz katerega smo izšli in obenem predstavlja očiščujoč, odrešilen prostor ...

Kljub občasnemu »spreletu lepote«, se pravi spoznanju, da je življenje lepo, pa je vsakdanja resničnost neznosna; ljudje so razuzdani, nasilni, pijani grobijani, ki zatirajo druge, ali pa so »plastelinaste figurice« oziroma »voščene lutke«, ki jih vodijo nizki instinkti ali z njimi manipulirajo politiki. Toda tudi morebitni lepodušni posameznik se jim ne more izmakniti, in tudi Rowenski je z njimi vred umazan – in »o Bog, kaj lahko v takšnem telesu naredi duša?« A to ni edina nevarnost, namenjena tistemu, kar se zdi večno živo in nesmrtno: človeku je tesno tudi zaradi imanence, snovi, ki ga obdaja in omejuje. Kajti inicialna ni snov, iz nje ni življenja, »vesolje je nastalo iz neskončno majhnega znamenja iz moči in svetlobe. Iz tega je tudi ljubezen, to je jasno, in tesnoba nastane, ker na nas pritiska snov in nam postavlja meje. Zvezde v vesolju so okruški zemeljskih ljubezni ... Tudi prapok ni bil drugega kot ljubezenska eksplozija, ki je napolnila prostor.«

Virkov junak je človek ljubezni; vseh petero zgodb ima z njo opravka in vse se končajo z nepričakovanim zblizanjem med moškim in žensko. Vendar je to zblizanje nekako sramežljivo, ironično, kot predvsem *Na vrhu hriba*; kjer pripoved proti koncu zadobiva elemente kriminalke in bralec pričakuje njen ustrezní razplet, toda ne – njen iztek je tako rekoč limonadast: k Rowenskemu nenadoma stopi ženska, in vsa z neprijetnim pričakovanjem obdana reč se konča s happy endom. Seveda ta učinkuje nerealno, še zlasti, ker v preskušnjah z ženskami otreznjeni moški ni tako naiven, da bi verjel vanj – je bolj zasmeh tako nenadne rešitve, kajti kot je rečeno v drugem tekstu, »ljubezen se konča s popolnim razdejanjem, na koncu vse skupaj potolčejo kometi in posrkajo črne luknje in potem se vse začne znova«. Tudi ljubezen je nekaj prevrtljivega.

Strah, večnost, smrt, duša, absurd, ljubezen, nič, lepota, vesolje – v tej vizuri se zdi, da vse prihaja do točke, kjer se vse neha in nato »začne znova«: po veliki umazaniji se človek opere, čist pa se spet predaja življenju. Večni kolobar njegovih eksistencialij je videti njegova usoda. Kaže, da je tem zgodbam dovolj, da odkrivajo tovrstno paradoksalno, »krožno« dinamiko modernega prebivanja. Pri ustvarjanju tega pa Virk ne izhaja iz klasičnega fabuliranja, podaja le situacijo, v kateri je njegov junak; junak, ki je tudi prvosebni pripovedovalec, njeno

nikoli preprosto sestavo slika zelo suvereno in iz opisa okolja (bodisi Moskve ali Köbenhavna, Barcelone, Rožnika, morja, toda tudi kakšnih grotesknh prizorov z zakonskimi pari ali japiji) vedno znova prehaja v izpovedovanje svojih notranjih razpoloženj, zaznav, misli, preteklih doživetij, celo iz otroštva. V tej luči teksti – potopisi, kot sem jih imenoval na začetku, postajajo izpovedne meditacije in refleksije, pogosto izražene v poetičnem, svežem jeziku.

Pravzaprav je to svojevrstna knjiga ... Ob njej se bralec tudi »spomni« kakšne druge, ki se mu od daleč zazdi malce sorodna. Kovačičeva *Resničnost?* Ne, saj tu sploh ni kaj »sorodnega« – kvečjemu podobnost po pripovedni energiji. Virkovo pisanje je drugačno, odsev nove družbe in sveta, ki nenehoma cirkulira in se krči, obenem pa razpira in ponuja nadčutne zaznave, človek v njem pa je korzar, kaot, ki hkrati sestraš in neredko krohotaje se opazuje njegov nonsens. Ravno zato je najbrž tako svoboden, da v iskanju smisla operira s pojmi ali celo vrednotami, ki jim del te civilizacije več ne zaupa. Tako se je Virku posrečilo, da je o »duši«, »nesmrtnosti«, »Bogu«, »vesolju« ipd. spregovoril brez predsodkov, zametavani pojmi so postali normalni, »salonfähig« oziroma sestavina prepričljive literarne govorice. To se je zgodilo, ker je, rečeno v prispodobni, pogledal v vesolje skozi köbenhavenski observatorij, poimenovan po danskem astronomu Tychu Braheju, se pravi, se neprizanesljivo in odkrito zazrl v svojo notranjost ter brez posebnega fabulativnga vložka upodobil zatemnjeni, aktualni del sodobnega človeka, ki se v svoji stiski ozira po prostoru presežnega in nadčutnega.

